

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Клеріні Г.В.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права
Державного біотехнологічного університету

УДК 349.42
DOI 10.32782/2663-5666.2023.2.3

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА НАУКОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ АГРОСТРАХУВАННЯ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Вступ. Принципи правового регулювання агрострахування відіграють значущу роль у створенні сталої та ефективної системи страхового захисту в аграрному секторі. Ці принципи формують основи нормативно-правового середовища, яке сприяє розвитку агрострахування, забезпечуючи захист інтересів всіх сторін правовідносин – страхувальників, страховиків та суспільства в цілому. Реалізація «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015, проголосила вектор безпеки, який передбачає забезпечення гарантій стосовно безпеки держави, бізнесу та громадян, а також захищеності інвестицій і приватної власності. Стратегія проголошує, що Україна прагне виконати роль держави, яка здатна ефективно оберігати свої кордони та забезпечувати мирну атмосферу не лише на власній території, а й у межах європейського регіону. Ці засади безпеки безпосередньо торкаються й безпеки продовольчої. А страхування ризиків в аграрній сфері виступає невід’ємним елементом механізму забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку сільського господарства.

Відповідно до положень Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1437-р, складна ситуація в аграрному секторі економіки має своєю головною причиною такі фактори, як недостатні обсяги державної фінансової підтримки для розвитку сільськогосподарського виробництва, недосконала система страхування ризиків та непостійність податкового законодавства. Вказані проблеми передбачається вирішувати шляхом, зокрема, запобігання застосуванню стимулів, включаючи субсидії, що завдають шкоди біоріз-

номаніттю, та впровадження позитивних стимулів для збереження і сталого використання біорізноманіття. До таких стимулів, як видається, має належати і страхування сільськогосподарської продукції, врожаїв сільськогосподарських культур, сільськогосподарських тварин та об’єктів аграрної інфраструктури. Правовідносини у цій сфері, хоча і врегульовані на законодавчому рівні спеціальним законодавством, втім у розрізі курсу держави на сталий розвиток принципи агрострахування та наукові засади відносин у цій сфері потребують сучасного правового осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-юридичні засади державної політики в сфері агрострахування в Україні неодноразово розкривалися у працях вчених-юристів у галузі аграрного та земельного права: Х. А. Григор’євої, А. В. Духневича, Т. О. Коваленко, Т. В. Курман, Л. І. Купчені, С. І. Марченко, К. О. Настечко, В. І. Семчика, А. М. Статівки, О. М. Туєвої, В. Ю. Уркевича та ін. [1]. Водночас взятий вектор України на вступ у Євросоюз та процес поступової адаптації аграрного законодавства України до права ЄС на засадах сталого розвитку відкриває нові шляхи для пошуку оптимального правового режиму агрострахування, в тому числі й з державною підтримкою.

Мета статті полягає у визначенні сучасних наукових підходів до правового регулювання страхування в сільському господарстві на засадах сталого розвитку, а також розробці теоретичних висновків та практичних рекомендацій щодо оновлення аграрного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Питання щодо галузевих принципів у доктрині аграрного права розроблено доволі детально. Дослідники наводять значну кількість їх формулювань,

пропонуючи ними вважати, наприклад: а) основоположні, вихідні засади (як нормативно закріплені в нормах аграрного права, так і виражені в інших його джерелах), що розкривають характер і напрями правового впорядкування суспільних аграрних відносин [1; 2, с. 341]; б) основоположні засади, керівні ідеї, що лежать в основі правового регулювання аграрних відносин [3, с. 119], визначають зміст галузі аграрного права [35, с. 11]; в) провідні ідеї, основоположні засади, наукові положення, відображені в нормах цієї галузі права, які в комплексі регламентують аграрні відносини [4, с. 14], лежать у підґрунті їх правового регулювання [5, с. 15]; г) виражені в нормах права, що регулюють аграрні відносини, нормативно-керівні ідеї, положення, що охоплюються змістом цієї галузі права, надають цілісності, єдності сукупності правових норм, об'єднаних предметом та методами правової регламентації в аграрному праві.

У наведених дефініціях відбивається сутність категорії «принципи аграрного права», заснованої на загальнотеоретичному їх тлумаченні з окресленням сфери їх застосування – суспільних аграрних відносин. З погляду Н. І. Титової, серед аграрно-правових принципів слід виділяти: (а) пріоритетність сільського господарства в системі всіх інших галузей народного господарства; б) рівність суб'єктів аграрних відносин; в) право добровільного вибору селянами організаційно-правових форм господарства й господарювання; г) тісний органічний взаємозв'язок трудових і земельних відносин; д) стабільна державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників; е) реальна гарантованість суб'єктивних прав селян як громадян України і як суб'єктів аграрних відносин [6, с. 13–15].

З прийняттям спеціального Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р. № 4391-VI процес державного регулювання відносин у сфері агрострахування та засади його здійснення набуло протекціоністського характеру стосовно національних аграрних товаровиробників, у тому числі було закріплено гарантії підтримки щодо страхування врожаїв сільськогосподарських культур. Подальша роль держави як суб'єкта аграрних відносин спрямовується на удосконалення системи агрострахування, зокрема розширення його сфери і подальшу адаптацію до права Європейського Союзу.

Усвідомлюючи роль України в забезпеченні глобальної продовольчої безпеки розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 588-р було прийнято Стратегію розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року. Ця Стратегія тісно пов'язана з розширенням участі України в досягненні Цілей Сталого Розвитку ООН, насамперед, в сферах подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення раціону харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства, реалізуючи при цьому її потужний виробничий та експортний потенціал. Стратегія передбачає здійснення диверсифікації ринків збуту, підтримку й розвиток існуючих ринків оновлення переліку товарів харчової та переробної промисловості відповідно до потреби ринку, який зазначений у Законі України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту».

Слід висловити підтримку погляду А. М. Статівки, який наголошує на важливості оптимального поєднання публічних і приватних інтересів у контексті страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Відповідно до юридичних джерел цей принцип означає вибір найкращих варіантів, що сприяють здійсненню інтересів системи. Ця концепція виключає необхідність приділяти перевагу інтересам різних суб'єктів залежно від їхньої статусу. В умовах розвитку ринкових відносин пріоритетність інтересів окремих осіб порівняно з інтересами держави, на його думку, не є належним [7]. Запровадження цього принципу сприяє забезпеченню як публічних інтересів держави у сталому розвитку сільського господарства, підвищенні обсягів продовольства, забезпеченні продовольчої безпеки, так і приватних осіб, зокрема сільськогосподарських виробників, у збільшенні їхнього виробництва та доходів [8, с. 38]. Сучасна державна аграрна політика спрямована на досягнення таких стратегічних цілей: а) гарантування продовольчої безпеки держави; б) перетворення аграрного сектора на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави; в) збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації; г) комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі. Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про

основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р. № 2982-IV державна аграрна політика спрямована на підвищення ефективності функціонування аграрного сектору економіки, розв'язання соціальних проблем сільського населення й забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій. Відповідно, група правових норм, що регламентують відносини страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, становить собою субінститут страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, що входить до складу такого інституту аграрного права, як інститут державної підтримки сільського господарства України [9].

Тобто поєднання публічних та приватних інтересів, досягнуте за допомогою правового регулювання агрострахування, є характерним для аграрного права загалом, урахувавши складність аграрних відносин як об'єкта нормативного врегулювання в цій галузі права. Так, у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. закріплено основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінovій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки, зокрема й урегульовано окремі види відносин агрострахування.

Ще один важливий аспект, який стосується правового регулювання агрострахування в умовах євроінтеграції, це питання про залучення агрострахування в механізм публічно-приватного партнерства в рамках правових норм, закріплених в Законі України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI. Науковці вважають, що механізм державно-приватного партнерства в аграрній сфері можливо застосовувати в сфері страхування ризиків утрати врожаїв сільськогосподарської продукції [11, с. 27]. Таке твердження цілком корелюється з європейською практикою агрострахування. Як справедливо зауважив В. І. Семчик, завдяки публічно-приватному партнерству забезпечується можливість підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, однак важливою проблемою залишається створення правових умов і гарантій розвитку ринкових відносин у цій царині [12, с. 22]. Стимулювання та розвиток агрострахування можливі в тому числі через механізм державно-приватного партнерства, а не лише

через державну підтримку напряду, що дозволило б значно зекономити бюджетні кошти.

Два спеціальних нормативних акти спрямовані безпосередньо на врегулювання суспільних відносин у сфері державної підтримки агрострахування. Йдеться про спеціальний Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р. № 4391-VI, а також постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції» від 09.12.2021 р. № 1342, що визначає умови надання державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції та механізм використання коштів, передбачених Мінагрополітики у державному бюджеті за програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» для державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції. Головним розпорядником бюджетних коштів і відповідальним виконавцем бюджетної програми виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики.

Міжнародні правові засади агрострахування уявляється доцільним проаналізувати, взявши за основу практику Організації Об'єднаних Націй та її інституції ФАО (Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних націй), які визнають важливість забезпечення сталого розвитку сільського господарства та зменшення ризиків, пов'язаних з негативними змінами клімату, екологічними викликами та економічною нестабільністю. У цьому контексті ФАО розвиває політику сталого розвитку, яка включає в себе ряд стратегій та підходів у сфері агрострахування. Ця інституція підтримує розвиток агрострахування як важливого інструменту для зменшення ризиків, пов'язаних зі змінами клімату. Крім того ФАО розробляє програми та ініціативи, спрямовані на забезпечення доступності агрострахування для малих та середніх сільськогосподарських підприємств. Це допомагає забезпечити фінансовий захист для найбільш вразливих сільськогосподарських виробників та сприяє збільшенню їхнього сталого розвитку.

ФАО також підтримує розвиток та впровадження інноваційних технологій у сфері агрострахування. Використання штучного інтелекту, блокчейн-технологій, даних з датчиків та аналітичних методів, які допо-

магають точніше оцінювати ризики та розвинути більш ефективні страхові продукти. Як міжнародна дипломатична інституція ФАО сприяє створенню партнерств між урядами, страховими компаніями, науковими установами та громадськими організаціями з метою спільного розвитку та впровадження програм агрострахування. Це сприяє обміну досвідом, ресурсами та знаннями у сфері сталого розвитку сільського господарства. Тож сучасні наукові юридичні засади агрострахування так чи інакше включають і аналіз міжнародного нормотворчої та аналітичної практики Європейського Союзу та Організації Об'єднаних Націй в особі ФАО, а їх рекомендації та нормативні акти все частіше покладаються в основу нормотворчого процесу в сфері сільського розвитку.

Висновки. Агрострахування відіграє важливу роль в механізмі сталого розвитку сільського господарства, забезпечуючи зменшення ризиків, сприяючи залученню інвестицій, збереженню продовольчої безпеки, стимулюванню розвитку інновацій та підвищенню стійкості аграрного сектору держави до різного роду небезпек. Шлях до сталого розвитку сільського господарства вимагає вдосконалення нормативно-правової системи агрострахування та розробки спеціалізованих підходів для вирішення сучасних викликів із збереження довкілля, адаптації до змін клімату та забезпечення стабільного сільськогосподарського виробництва.

Агрострахування виступає важливим елементом сталого розвитку, що забезпечує фінансовий захист сільськогосподарських підприємств від ризиків, пов'язаних з природними стихіями, ринковими коливаннями та іншими факторами. В умовах сталого розвитку, коли набуває актуальності збереження екологічної рівноваги та ефективного використання природних і людських ресурсів, важливо розглядати агрострахування як складову сталого розвитку аграрного сектору. В основі державної політики агрострахування мають бути покладені такі основні засади, як: по-перше, доступність страхового захисту для всіх сільськогосподарських виробників, незалежно від форми власності та господарювання; по-друге, розвиток науково-дослідницької бази для оцінки ризиків; по-третє, впровадження інноваційних методів оцінки та управління ризиками; державно-приватне партнерство; по-п'яте, інноваційність. Сучасні наукові засади правод-

носин у сфері агрострахування та нормотворча практика мають базуватися на загальних засадах сталого розвитку, сформульованих у програмних документах Організації Об'єднаних Націй (ФАО), а також на нормотворчій практиці ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення: монографія / за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. Київ: Вид. О. М. Ешке, 2014. 268 с.
2. Статівка А. М. Щодо посилення правового регулювання у сфері страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України: матер. «круглого столу»* (м. Харків, 2 груд. 2016 р.). Харків: Право, 2016. С. 194–197.
3. Чабаненко М. М. Роль принципів в аграрному праві. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпропетровськ, 19 – 20 верес. 2013 р.). Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 341–344.
4. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення: кол. моногр. Харків: Право, 2012. 448 с.
5. Аграрне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. за ред. В. П. Жушмана, А. М. Статівки. Харків: Право, 2010. 296 с.
6. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика: кол. моногр. Харків: Вид-во «ФІНН», 2010. 240 с.
7. Аграрне право: підруч. за ред. О. О. Погрібного. Київ: Істина, 2007. 448 с.
8. Статівка А. М., Уркевич В. Ю. Сучасний стан і перспективи розвитку аграрного законодавства України. *Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення: кол. моногр.* Харків: Право, 2012. С. 125–153.
9. Науково-практичний коментар Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою». Харків: Юрайт, 2013. 432 с.
10. Клеріні Г. В. Правові засади страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: монографія. Харків: Право, 2020. 176 с.
11. Настечко К. О. Правове регулювання публічно-приватного партнерства у сфері аграрного виробництва. *Правові проблеми публічно-приватного партнерства в аграрних і земельних відносинах: моногр. / за ред. В. І. Семчика, П. Ф. Кулинич.* Київ: Наукова думка, 2015. С. 22–42.
12. Семчик В. І. Становлення правового забезпечення публічно-приватного партнерства в аграрній сфері України. *Правові проблеми публічно-приватного партнерства в аграрних і земельних відносинах: моногр. / за ред. В. І. Семчика, П. Ф. Кулинич.* Київ: Наукова думка, 2015. С. 7–22.

Клеріні Г.В. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА НАУКОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ АГРОСТРАХУВАННЯ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена дослідженню основних принципів та наукових засад державної політики агостраховання в умовах сталого розвитку. В умовах зростаючої нестабільності кліматичних умов, екологічних загроз та економічних викликів агостраховання виявляється ключовим інструментом для забезпечення сталості сільськогосподарського сектору. У цій роботі проведений аналіз сучасного стану агостраховання, розглянуті основні тенденції розвитку та визначено основні принципи та наукові засади, які повинні лежати в основі державної політики агостраховання з орієнтацією на досягнення сталого розвитку. Уточнено зміст приписів стратегії сталого розвитку, які безпосередньо стосуються ефективності агостраховання і розвитку агробізнесу в Україні в цілому. Доведено, що юридичні принципи агостраховання в умовах сталого розвитку визначають необхідність забезпечення доступності, прозорості та регулювання ризиків. Розвиток стандартів, орієнтованих на сталість, та використання інноваційних технологій виступають ключовими аспектами в реалізації державної політики агостраховання для досягнення сталого розвитку сільського господарства. Дослідження цих принципів відкрило шлях до ефективного забезпечення фінансового захисту сільськогосподарських підприємств та підтримки їхнього стійкого розвитку в умовах зростаючих викликів та змін. Підтримується наукова концепція про те, що механізм державно-приватного партнерства в аграрній сфері можливо застосовувати в сфері агостраховання. У статті зроблено висновок, що агостраховання виступає як важливий елемент сільськогосподарського сектору, що забезпечує фінансовий захист сільськогосподарських підприємств від ризиків, пов'язаних з природними стихіями, ринковими коливаннями та іншими факторами. В умовах сталого розвитку, коли набуває актуальності збереження екологічної рівноваги та ефективного використання ресурсів, агостраховання важливо розглядати як складову сталого розвитку аграрного сектору. Визначено, що завдяки забезпеченню прозорості та державної підтримки у сфері страхування ризиків в агробізнесі інфраструктура аграрного ринку стає більш стабільною та конкурентоспроможною на європейському рівні. Наголошено, що агостраховання відіграє важливу роль в механізмі сталого розвитку сільського господарства, забезпечуючи зменшення ризиків, сприяння залученню іноземних інвестицій, збереженню продовольчої безпеки, стимулювання інновацій та підвищення стійкості галузі до існуючих небезпек. Доведено, що шлях до сталого розвитку сільського господарства вимагає вдосконалення нормативно-правової системи агостраховання та розробки спеціалізованих підходів для вирішення сучасних викликів із збереження довкілля, адаптації до змін клімату та забезпечення стабільного сільськогосподарського виробництва, що базуються на засадах сталого розвитку, проголошених ООН.

Ключові слова: агостраховання, аграрне право, сільське господарство, державна аграрна політика, аграрні відносини, сільськогосподарська продукція, сталий розвиток, євроінтеграція.

Klierini H.V. BASIC PRINCIPLES AND SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF THE STATE POLICY OF AGRICULTURAL INSURANCE IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The article is devoted to the study of the basic principles and scientific foundations of the state policy of agricultural insurance in the context of sustainable development. In the context of growing instability of climatic conditions, environmental threats and economic challenges, agricultural insurance is proving to be a key tool for ensuring the sustainability of the agricultural sector. This paper analyses the current state of agricultural insurance, considers the main development trends and identifies the basic principles and scientific foundations that should underpin the state policy of agricultural insurance with a focus on achieving sustainable development. The article clarifies the content of the requirements of the sustainable development strategy, which are directly related to the effectiveness of agricultural insurance and the development of agribusiness in Ukraine as a whole. It is proved that the legal principles of agricultural insurance in the context of sustainable development determine the need to ensure accessibility, transparency and regulation of risks. The development of sustainability-oriented standards and the use of innovative technologies are key aspects in the implementation of the state policy of agricultural insurance to achieve sustainable agricultural development. The study of these principles has paved the way for effective financial protection of agricultural enterprises and support for their sustainable development in the face of growing challenges and changes. The article supports the scientific concept that the mechanism of public-private partnership in the agricultural sector can be applied in the field of agricultural insurance. The article concludes that agri-insurance is an important element of the agricultural sector, which provides financial protection of agricultural enterprises from risks associated with natural disasters, market fluctuations and other factors. In the context of sustainable development, when preservation of ecological balance and efficient use of resources becomes important, agri-insurance should be considered as a component of sustainable development of the agricultural sector. It is determined that by ensuring transparency and state support in the field of risk insurance in agribusiness, the infrastructure of the agricultural market becomes more stable and competitive at the European level. It is emphasised that agri-insurance plays an important role in the mechanism of sustainable agricultural development, ensuring risk reduction, facilitating the attraction of foreign investment, preserving food security, stimulating innovation and increasing the industry's resilience to existing hazards. It is proved that the path to sustainable agricultural development requires improvement of the regulatory and legal system of agricultural insurance and development of specialised approaches to address current challenges in environmental protection, climate change adaptation and ensuring stable agricultural production based on the principles of sustainable development proclaimed by the UN.

Key words: agricultural insurance, agricultural law, agriculture, state agricultural policy, agricultural relations, agricultural products, sustainable development, European integration.